

Wczesnośredniowieczne
talerze gliniane
ze stanowiska 1 w Zawadzie,
powiat zielonogórski

Stanowisko nr 1 w Zawadzie, powiat zielonogórski, znajduje się na obszarze 60-15/6 o współrzędnych $X = 84$, $Y = 45$ (nr inw. 2368/84). Obiekt jest położony około 3000 m na północ od rogatek wsi, po prawej stronie szosy z Zielonej Góry do Cigacic, na terasie zalewowej Odry, na niewielkim wyniesieniu o bardzo małej ekspozycji okrężnej wynoszącej 1% (ryc. 1). Stanowisko jest otoczone podmokłymi terenami, ponieważ w sąsiedztwie przepływa niewielka rzeczka — Zimny Potok oraz znajduje się nieduży staw. Odkrywcą stanowiska jest Edward Dąbrowski (1969, s. 292; 1975, s. 75, przyp. 12). W trakcie jednej z wielu rozmów, jakie przeprowadziłem z Panem Edwardem, dowiedziałem się, że stanowisko odkrył zupełnie przez przypadek. Latem 1960 roku w trakcie podróży Zielonej Góry do Międzyrzecza „zaniepokoiło” Go niewielkie wyniesienie — świeżo zarane po niedawnych zniwach pole, na którym dominowała ziemia o ciemnym, niemalże czarnym kolorze. Po powrocie do Zielonej góry Pan Edward udał się niezwłocznie w to „podejrzanę” miejsce i stwierdził, że intuicja Go nie zawodzi. W 1963 roku odkrywca obiektu przeprowadził wstępne badania archeologiczne (Kołodziejewski 1966, s. 42), a dwa lata później, przy udziale M. Kaczkowskiego, kolejne sondażowe wykopaliska (Kaczkowski 1975, s. 61, przyp. 34). W 1966 roku obiekt został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Zielonogórskiego jako wczesnośredniowieczne grodzisko, z chronologią określoną ramowo na VIII–XII wiek (Kałagate, Magda 1994, s. 329). Wiadomo także, że prace wykopaliskowe były prowadzone w 1968 roku, ponieważ w archiwum MAŚN znalazłem kilkanaście fragmentów ceramiki zawierających metryki i numery inwentarzowe z 1968 roku. Kolejne prace przeprowadzono w ramach akcji AZP w 1984 roku. W tym samym roku wykonano plan warstwiczny stanowiska. W 1998 roku, pod kierownictwem J. Lewczuka, zrealizowano kolejne badania powierzchniowe, podczas których znaleziono dwadzieścia fragmentów ceramiki. W okresie od 6 lipca 1992 roku do 7 sierpnia 1992 roku przeprowadzono stacjonarne badania archeologiczne, które były poprzedzone jednodniowym wstępnym rekonesansem stanowiska (27 marca 1992 r.). Badaniami kierowali mgr M. Magda i mgr S. Kałagate. Głównym celem przeprowadzonych wówczas badań była próba uściślenia chronologii, a także weryfikacja wcześniejszych przypuszczeń dotyczących istnienia tam grodziska. Podjęcie wykopalisk było także uzasadnione stałym i postępującym niszczeniem stanowiska przez prace rolne.

W trakcie prac na stanowisku nr 1 w Zawadzie w sezonie 1992 znaleziono 77 fragmentów glinianych talerzy. Wiem także, że z badań prowadzonych w latach 60. XX wieku pochodzi co najmniej dalszych szesnaście tego typu przedmiotów (np. Dąbrowski 1999, s. 61, tabl. I: 1). Niestety, brak dokumentacji uniemożliwił ich

pierwotną lokalizację, dlatego wszystkie talerze pochodzące z tamtych wykopalisk zostały zaliczone do materiałów z powierzchni. Łącznie liczba fragmentów glinianych talerzy sięga więc 93.

Oprócz artykułu Danuty Jaskanis (2003, s. 431–439), podsumowującego dotychczasowy stan badań nad występowanie wczesnośredniowiecznych talerzy glinianych, nie spotkałem w polskiej literaturze archeologicznej osobnego artykułu poświęconego tej interesującej formie ceramicznej, rzadko odkrywanej na wczesnośredniowiecznych stanowiskach. Zazwyczaj poświęca się talerzom akapit w ramach większych, analitycznych opracowaniach, sygnalizując jedynie występowanie takiej kategorii ceramiki. Problem tkwi także w stosowanej terminologii, na co słusznie zwróciła uwagę Danuta Jaskanis (2003, s. 433) oraz w braku publikacji nowo odkrywanych egzemplarzy.

W niniejszym opracowaniu pod pojęciem talerza będę rozumiał naczynia wykonane z gliny w formie bądź to płaskiego placka, czasami o lekko podniesionych brzegach, bądź w kształcie wycinka kuli.

Do analizy formalno-typologicznej wykorzystano wszystkie dostępne fragmenty, określając zawsze, jaki odsetek pochodził z obiektów, jaki z warstwy ornej oraz materiałów powierzchniowych. Do określenia technologii wykonania omawianej grupy przedmiotów posłużyły jedynie zabytki pochodzące z obiektów (64% znalezisk). Siedemnaście procent całego zbioru stanowi materiał luźny, a 19% pochodzi z warstwy ornej wykopu I i działki A wykopu III. W obiektach wczesnośredniowiecznych najwięcej, bo aż 23% zabytków zlokalizowano w obiekcie 1, następnie 11% w obiekcie 7. Pozostałe obiekty zawierały stosunkowo jednakową liczbę glinianych talerzy (od 1% do 5%; najczęściej 2%).

Stan zachowania większości egzemplarzy nie jest zadowalający, co w większości przypadków uniemożliwiło rekonstrukcję ich średnicy. Zadanie to utrudniało także silne pofałdowanie ich krawędzi, powstałe w wyniku lepienia techniką ugniatania. Średnicę zrekonstruowano dla jedenastu talerzy (14% zbioru), z czego osiem pochodzi z warstwy ornej i materiału powierzchniowego. Tak mała próba nie pozwala na wyciągnięcie daleko idących wniosków. Możemy jedynie stwierdzić, że w analizowanym zbiorze średnica talerzy wahała się od 90 do 190 mm. Również rozkład ilościowy nie pozwala na wyznaczenie ostrych przedziałów wielkościowych średnicy talerzy glinianych (tab. 1)

TABELA 1 Zawada stan. 1. Średnice talerzy glinianych

ŚREDNICA TALERZA [W MM]	90–100	110	120	130	140	150–160	161–170	171–180	181–190	?
IŁOŚĆ	1	1	1	2	1	2	1	1	1	80

Podczas przeprowadzania analizy formalnej talerze zostały podzielone na trzy podstawowe typy:

- typ I — talerze o płaskim dnie i mniej lub bardziej podniesionej krawędzi (tabl. V);
- typ II — talerze o płaskim dnie bez wyraźnie podniesionej krawędzi (tabl. IV: 1–6);
- typ III — talerze o dnie w kształcie wycinka kuli (tabl. I–III).

Najliczniej wystąpił typ III (52,7%), kolejno I i II (18,3%) (tab. 2). Jednoznacznie typu nie udało się określić dla 10,7% fragmentów zabytków. Udział poszczególnych typów w obiektach i warstwach przedstawiono w tabeli 2. Typ I gromadzi talerze o różnych średnicach, natomiast w typie II skupione są egzemplarze raczej mniejsze (\emptyset od 90 do 150 mm), a w typie III, z jednym wyjątkiem, talerze większe (\emptyset od 150 do 190 mm).

TABELA 2 Zawada stan. 1. Występowanie poszczególnych typów talerzy w obiektach

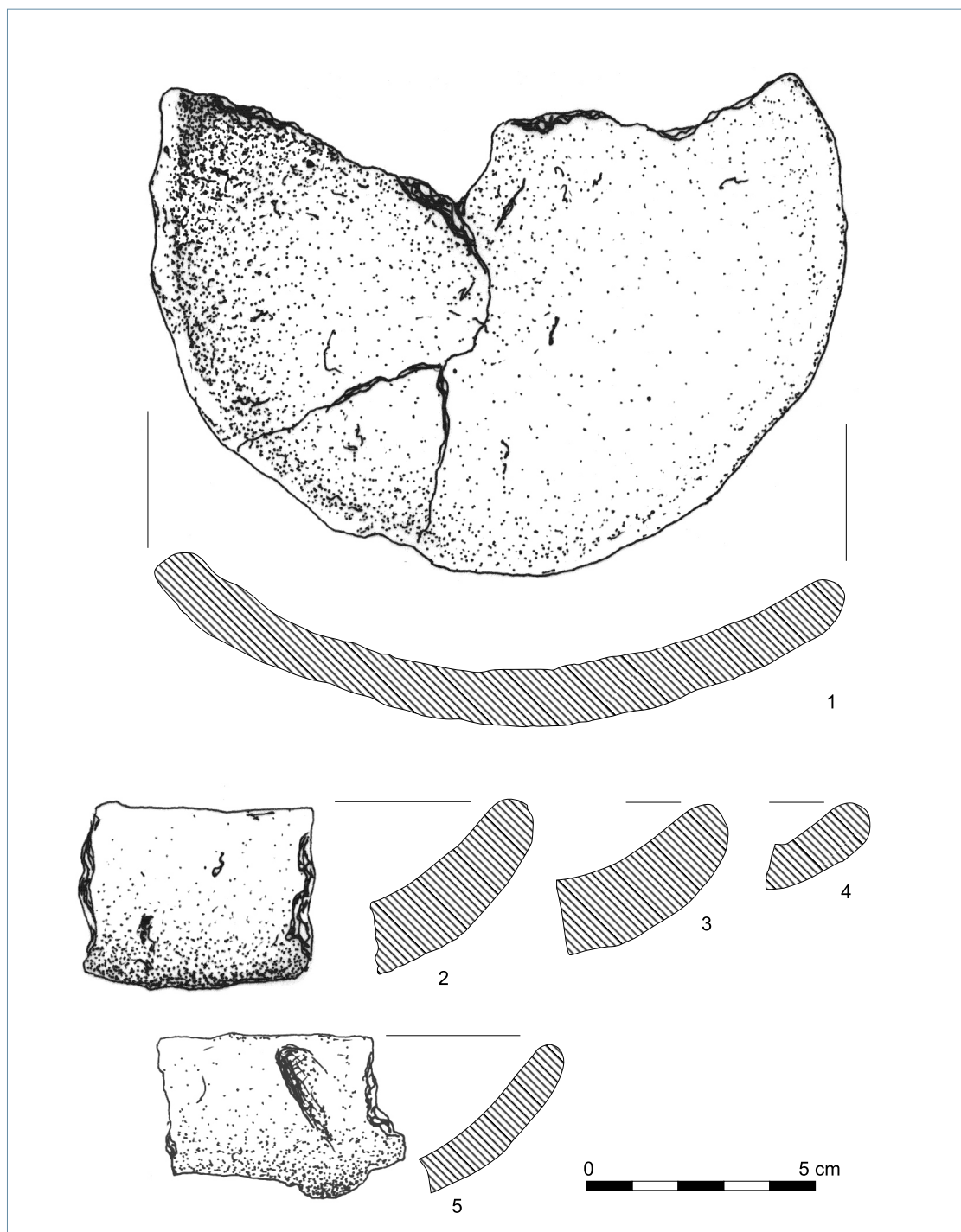
Typ (ilość)	NUMER OBIEKTU	1	2	5	6	7	8	7A	10	11	13
	I		4	0	0	0	2	1	2	0	0
II		6	1	1	0	1	0	1	0	1	0
III		11	0	1	2	6	1	2	2	2	1

Gliniane talerze były w większości przypadków zbudowane (45 egzemplarzy; 80,36% analizowanego zbioru) z masy garncarskiej schudzonej domieszką o frakcji 0,5 mm, złożonej głównie z tłuczni kamiennego (granitu) (trzydzieści fragmentów; 66,66%) oraz tłuczni i piasku (czternaście fragmentów; 31,11%). W jednym przypadku nie udało się określić rodzaju domieszki. Sześć fragmentów (10,71%) wykonano z masy garncarskiej z dodatkiem tłuczni kamiennego (pięć egzemplarzy; 83,3%) oraz tłuczni i piasku (jeden fragment), o ziarnistości 1 mm. Zaledwie dwa fragmenty (3,57%) ulepiono z gliny schudzonej domieszką tłuczni o frakcji 2 mm.

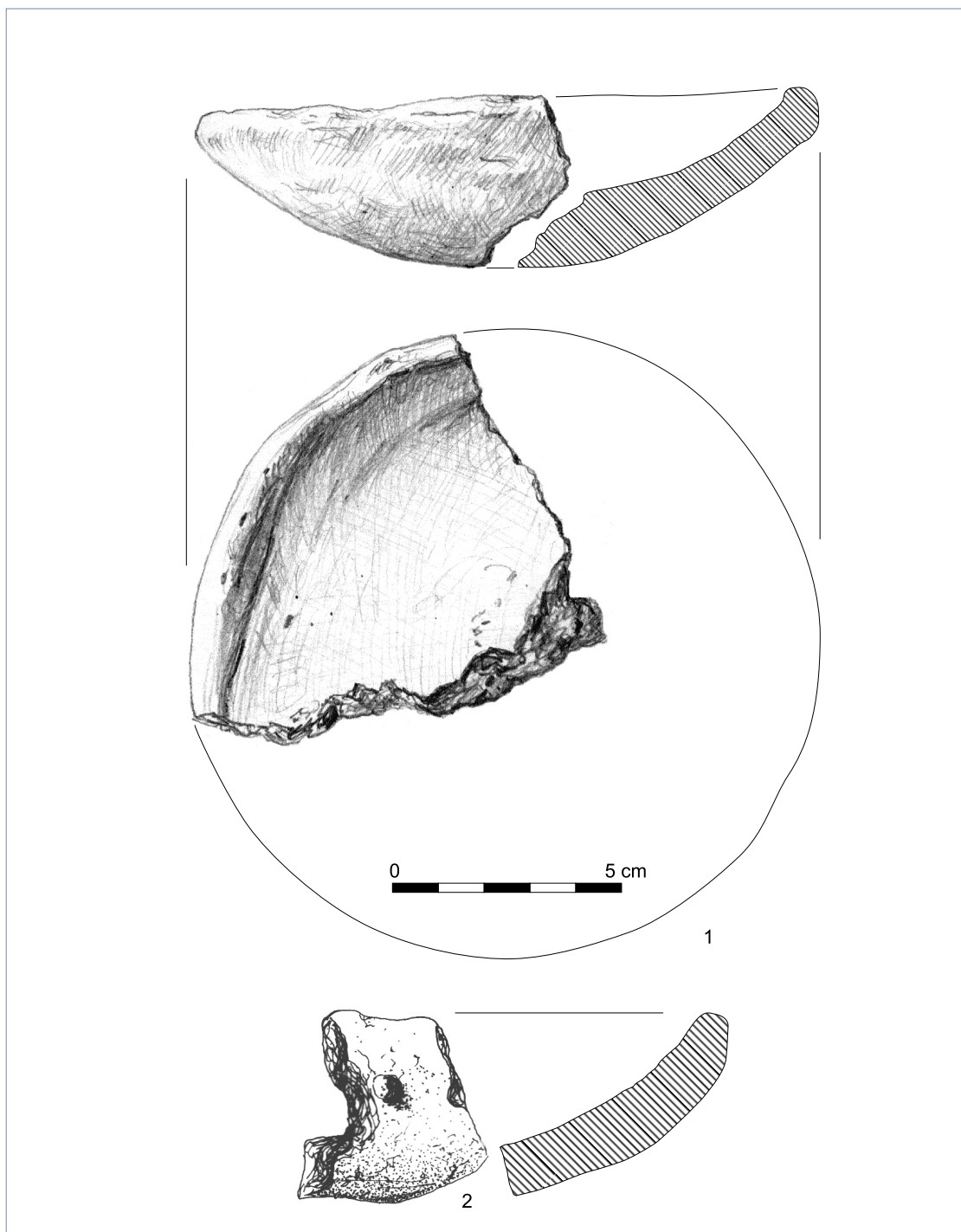
W jednym przypadku do gliny jako główny składnik schudzający dodano domieszkę organiczną, a dwa razy (3,57%) natrafiono na stosowanie domieszki pylistej. Na 45 części talerzy ulepionych z gliny z domieszką o frakcji 0,5 mm, w osiemnastu przypadkach (40%) stwierdzono występowanie małej jej ilości, w 26 fragmentach (57,78%) ilości średniej. Wszystkie fragmenty talerzy (sześć egzemplarzy), które są wykonane z gliny z dodatkiem domieszki o frakcji 1 mm, zawierały średnią jej ilość.

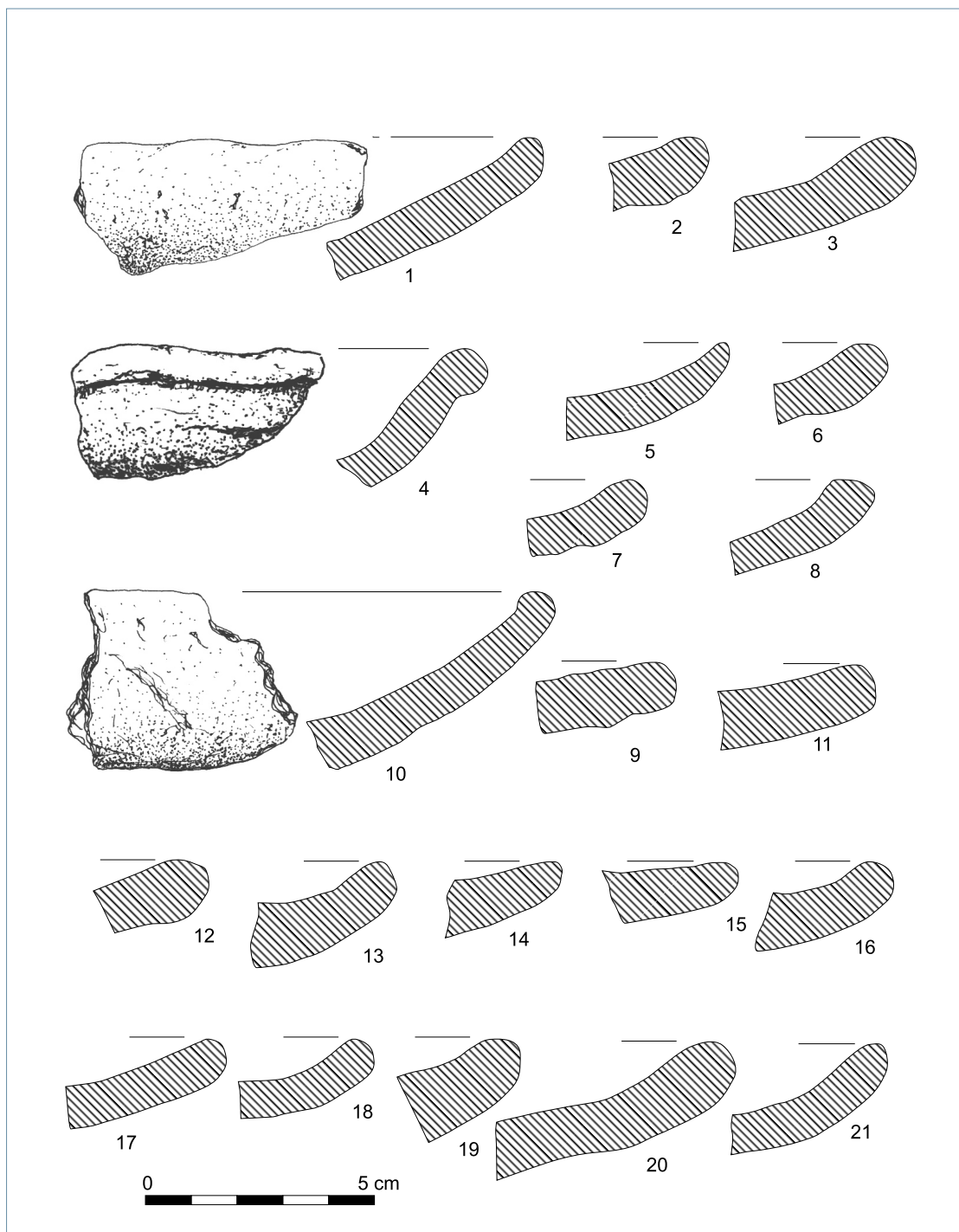
FOTOGRAFIA 1 Eksperymentalnie ulepiony talerz z widocznymi na powierzchni zewnętrznej negatywowymi odciskami źdźbeł traw i zbóż

TABLICA I Zawada, stan. 1, pow. zielonogórski. Gliniane talerze typu III, 1-4 — obiekt 1; 5 — obiekt 10.
Rys. S. Kalagate

TABLICA II Zawada, stan. 1, pow. zielonogórski. Gliniane talerze typu III, 1 — badania powierzchniowe 1973 r.; 2 — obiekt 5. 1 — rys. E. Dąbrowski, 2 — rys. S. Kałagate

TABLICA III Zawada, stan. 1, pow. zielonogórski. Gliniane talerze typu III, 1, 4 — powierzchnia stanowiska; 2, 3 — obiekt 6; 5–9 — obiekt 7; 10 — obiekt 10; 11 — obiekt 8; 12 — obiekt 2; 13–20 — obiekt 1; 21 — obiekt 11. Rys. S. Kalagate

Grubość ścianek talerzy wahała się od 7 do 17 mm. Jednak 50% fragmentów zawiera się w przedziale 9–11 mm, a 21,4% w przedziale 12–13 mm. Fragmenty talerzy o pozostałych grubościach występują zdecydowanie rzadziej. Podobnie sytuacja wygląda, gdy przeanalizujemy grubość samych brzegów. Ponad 48% fragmentów miało grubość w przedziale 9–11 mm, 19,65% w przedziale 12–14 mm, a 17,86% w przedziale 6–8 mm. Zdecydowana większość fragmentów talerzy miała krawędź tak samo grubą lub cieńszą jak pozostała część naczynia. W kilku przypadkach odnotowano krawędź grubszą niż pozostała część talerza. Ziarnistość stosowanej domieszki nieznacznie wpływała na grubość lepionego naczynia. Talerze o grubości ścianek 7–9 mm (23,21% całości analizowanego zbioru) zawierały wyłącznie tłuczeń jako domieszkę dominującą i tłuczeń z piaskiem o wielkości ziaren 0,5 mm. Dwanaście i pół procent fragmentów o grubości ścianek 10–12 mm zawierało jako główną domieszkę tłuczeń i piasek z tłuczniem o frakcji 1 mm, rzadziej 2 mm. Natomiast talerze o grubości powyżej 12 mm, rzadziej występujące na stanowisku, były lepiene z gliny schudzonej domieszką w postaci tłuczni i tłuczni z piaskiem o ziarnistości 0,5 mm. Wszystkie pozyskane fragmenty talerzy były wykonane techniką lepienia z jednego placka gliny, bez użycia koła garncarskiego. Cechą charakterystyczną jest zupełnie inne opracowanie powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, dlatego też analizie poddano każdą z osobna.

Powierzchnia zewnętrzna po ulepieniu rzadko kiedy poddawana była dodatkowym zabiegom mającym zatrzeć ślady powstałe podczas lepienia, a widoczne w postaci pofałdowanej powierzchni i licznych dołków palcowych. Aż 66% fragmentów (37 egzemplarzy) odznaczało się powierzchnią nierówną, nieznacznie szorstką, 11% (sześć egzemplarzy) powierzchnią nierówną, gładką; 74% nosiło wyraźne ślady lepienia techniką ugniatania. Jedynie na 11% stwierdzono subtelne smużki powstałe na skutek wygładzania mokrą szmatką bądź sznurkiem. Wrażenie niedbałości w opracowaniu powierzchni zewnętrznej potęguje występowanie na 39 fragmentach licznych odcisków traw (np. tabl. IV: 1, 2) oraz w kilku przypadkach ziarniaków zbóż. Odciski traw na powierzchni zewnętrznej wydają się być niezamierzonymi śladami powstałymi w procesie podsuszania naczynia. W przypadku gdyby ulepiony talerz był suszony na płaskiej powierzchni (np. drewnianym stole lub podkładce) mogło dojść do jego przełamania pod wpływem ciężaru własnych krawędzi lub — w najlepszym przypadku — do deformacji. Natomiast suszenie talerza do góry dnem mogło spowodować zapadnięcie się jego dna. Dlatego można sądzić, że świeżo ulepiony talerz był odkładany na trawę lub słomę, która podtrzymywała krawędzie wykonanego naczynia. Na skutek tego zabiegu mogły powstać tak liczne odciski źdźbeł traw na powierzchni zewnętrznej. Powyższą hipotezę może potwierdzać to, że 42,5% (siedemnaście) wszystkich stwierdzonych odcisków traw występowało na talerzach typu III (w kształcie wycinka kuli), którą to formę najtrudniej było wysuszyć bez utraty pierwotnej formy. Hipotezę tę postanowiłem sprawdzić, przeprowadzając eksperyment.

Ulepiłem talerz, który kształtem (średnica: ok. 150 mm, wypukłe dno, grubość ścianki 15 mm, domieszka tłuczni granitowego i piasku) był zbliżony do typu III talerzy z Zawady. Powierzchnię wewnętrzną wygładziłem dłonią i pozostawiłem do przeschnięcia na słońcu, kładąc świeżo ulepiony talerz na „pierzynce” ze słomy. Po trzech dniach schnięcia na zewnętrznej stronie powstały wyraźne negatywowe odciski słomy oraz kłosów (fot. 1) porównywalne do tych, które zostały odkryte na fragmentach ze stanowiska w Zawadzie. Następnie talerz został wypalony w otwartym ognisku. Eksperyment powtórzyłem, otrzymując zbliżone wyniki.

Całkowicie odmiennie została potraktowana powierzchnia wewnętrzna. Po ulepieniu talerza starano się zatrzeć wszelkie ślady poprodukcyjne. Aż 82% fragmentów nie nosiło śladów ugniatania. Taka sama liczba była wygładzana. Zaledwie na 7% ich nie stwierdzono. Trzydzieści trzy procent zbioru miało powierzchnię nie-

równą, nieznacznie szorstką, nieco mniej 32% — równą, nieznacznie szorstką. Powierzchnie gładkie, szorstkie i chropowate występowały rzadko. Sporadycznie spotyka się odciski traw (12%), a tylko w jednym przypadku natrafiono na odcisk ziarna. Zatarcie śladów poprodukcyjnych mogło nastąpić także w trakcie częstego używania talerza, powodując wytarcie i jednocześnie wyrównanie jego powierzchni wewnętrznej

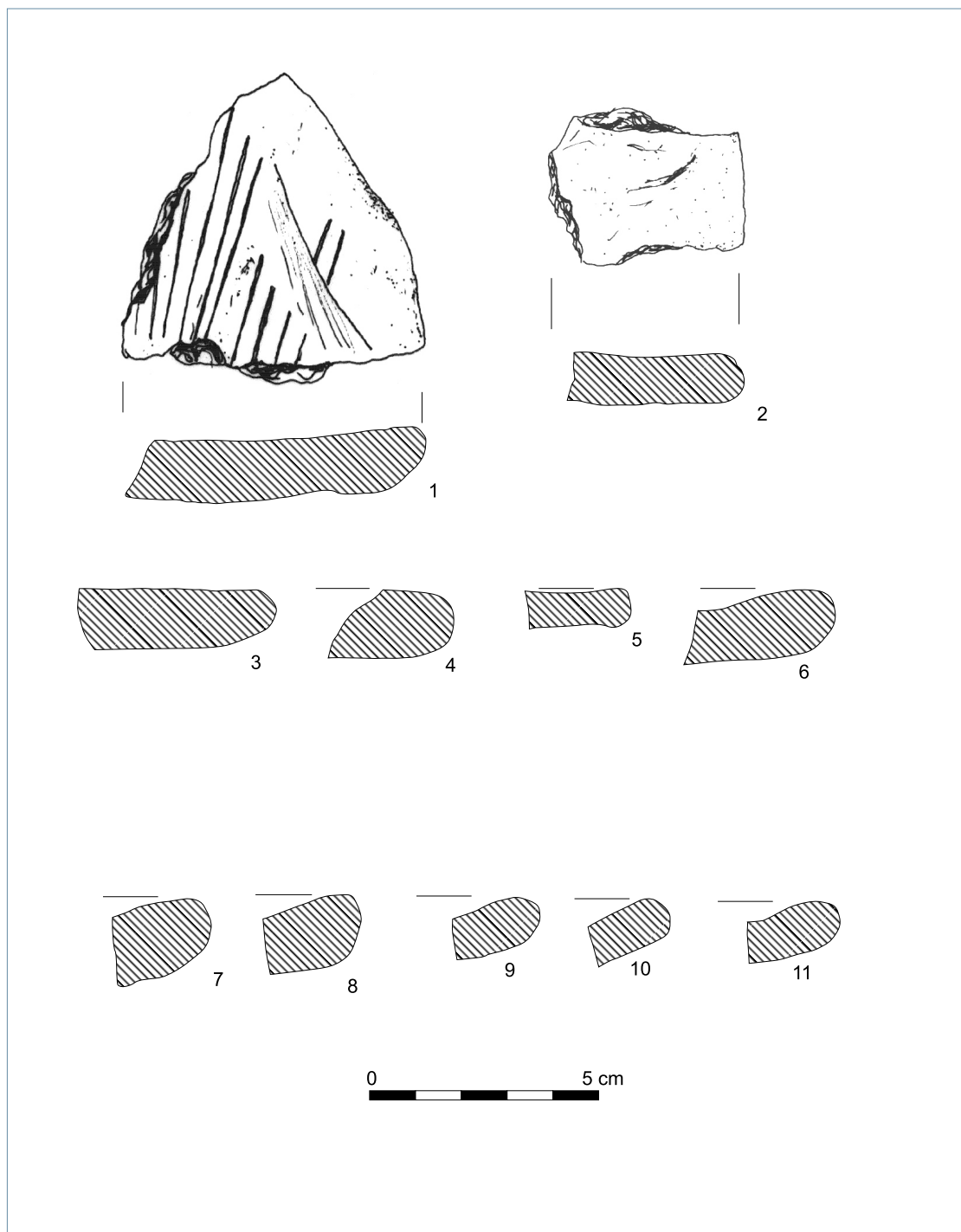
We wczesnośredniowiecznych zespołach gliniane talerze występują dosyć rzadko, chociaż widoczne jest zróżnicowanie nasycenia stanowisk archeologicznych tą kategorią zabytków w różnych regionach (Jaskanis 2003, s. 434) W odległości około 10 km na wschód od stanowiska w Zawadzie znajduje się bliźniacza pod względem chronologii i zestawu form ceramicznych osada przyrodowa w Klenicy¹. Z przeprowadzonych tam ratowniczych badań w 1962 roku pochodzi dwanaście fragmentów talerzy glinianych zachowanych w różnym stopniu, analogicznych pod względem techniki i technologii wykonania do talerzy z Zawady. Ze stanowisk nieco dalej położonych, gdzie znaleziono tę grupę zabytków, można wymienić grodzisko w Santoku (Dymaczewska 1970, ryc. 13: 2), Krośnie Odrzańskim (Dąbrowski 1999, s. 61, tabl. I: 2), Bonikowie i Bruszczewie (jama 70) (Hilczarówna 1967, s. 61, 72, ryc. 9d, f) oraz osadę w Żukowicach (Kaczkowski 1975, s. 63, ryc. 22; Parczewski 1989, s. 34). Na tym ostatnim stanowisku dominowały talerze o dnach płaskich, które odpowiadają typowi II talerzy z Zawady. Nieco dalej spotykamy je także w Szczecinie, na Wzgórzu Zamkowym (Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński 1983, s. 226, ryc. 202) i na stanowisku 4 w Biskupinie (Białęcka, Jasiewicz 1980, s. 225, 229, ryc. 14: 7–11). Gliniane talerze liczniej występują (lub jest to efekt stanu badań i publikacji materiałów) na stanowiskach na zachód od Odry, na przykład: Battin, Kr. Jessen (*Corpus...* 1985, 89/6: 53, 54); Taucha, Kr. Leipzig (*Corpus...* 1985, 146/77: 22–32); Bennewitz, Kr. Wurzen (*Corpus...* 1985, 150/2: 37–39); Göttwitz, Kr. Grimma (*Corpus...* 1985, 153/27: 7); Rötha, Kr. Borna (*Corpus...* 1985, 154/36: 32) oraz na grodzisku w Starigard/Oldenburg, Kr. Ostholstein (Kempke 1984, S. 47–48, Taff. 30: 5–7), osadzie w Dessau-Mosigkau (Krüger 1967, s. 69, Abb. 22r, 24f, 25c, j, 27t, 29i–k, 31s)

Dotychczas nie wyjaśniono jednoznacznie funkcji talerzy glinianych. Niektórzy badacze przyjmują, że służyły one do pieczenia pokarmów i ich spożywania (Białęcka, Jasiewicz 1980, s. 229), inni, że były pokrewne prażnicom (Dąbrowski 1999, s. 54) lub żelaznym miskom typu śląskiego (Kostrzewski 1962, s. 132, ryc. 99). Płytkie talerze zostały zaliczone przez B. Lepównę do ceramiki stołowej (1968, s. 116). D. Jaskanis przytacza trudną do weryfikacji hipotezę B. Babiča, który widzi funkcję glinianych talerzy w bliżej nieokreślonych rytuałach obrzędowych (por. Jaskanis 2003, s. 437). Z kolei Z. Kurnatowska przypuszcza, że niektóre mogły być używane jako pokrywki naczyń (Hilczarówna 1967, s. 72). Uważam, że gliniane talerze mogły być używane w różny sposób, z jednej strony mogły pełnić funkcję pokrywek, z drugiej służyły jako zwykłe talerze, z których jedzono strawę. Odrzucałbym jednak hipotezę, że były pokrewne prażnicom. Nie sądzę bowiem, aby talerze były wykorzystywane w kontakcie z otwartym ogniem. Brak bowiem, przynajmniej na egzemplarzach z Zawady i Klenicy, śladów jakiegokolwiek okopcenia czy przepalenia, jakie często są widoczne na ceramice kuchennej i prażnicach.

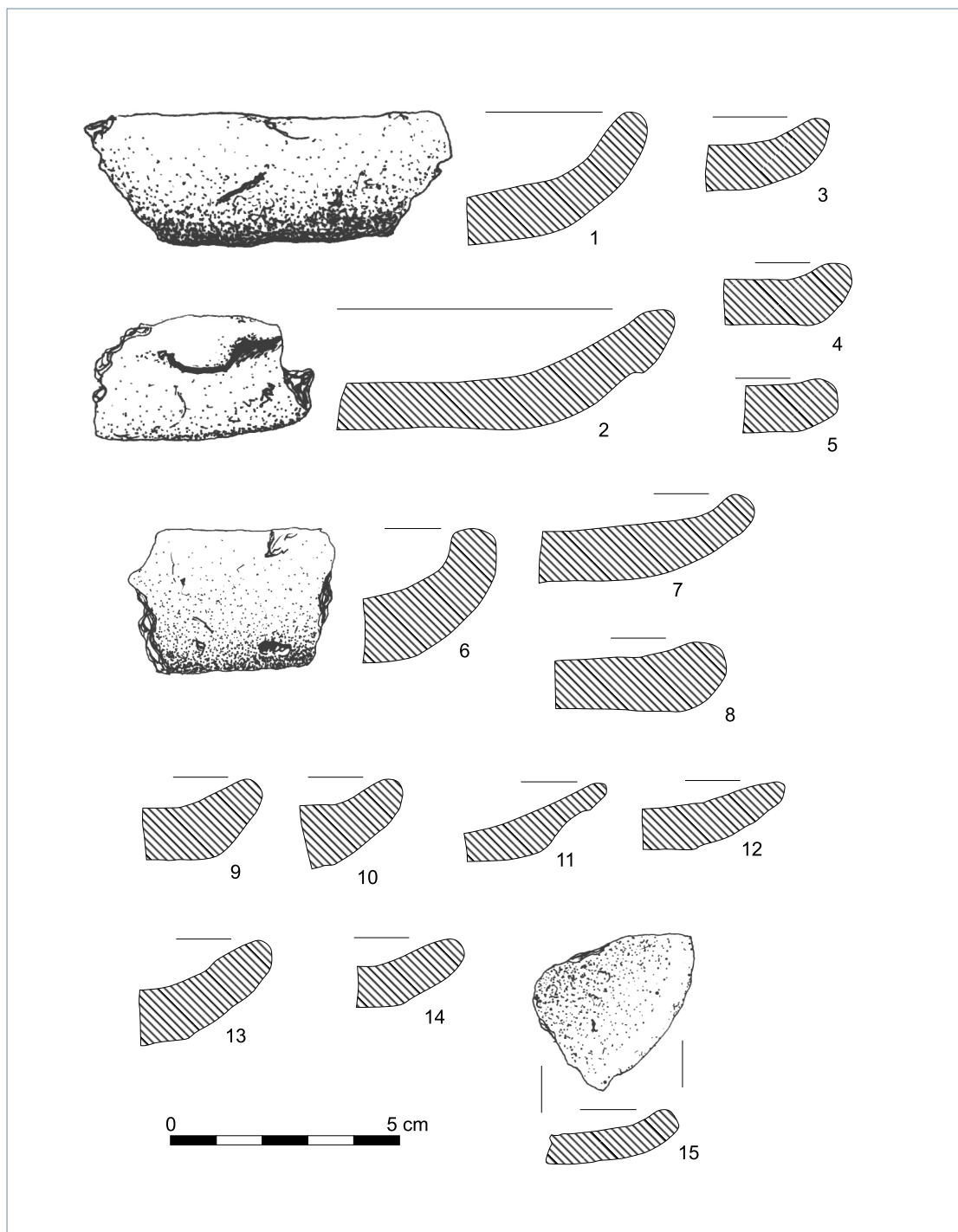
Zawarte w literaturze opisy tej kategorii naczyń w znacznym stopniu pokrywają się z wynikami otrzymanymi w powyższej analizie (por. Białęcka, Jasiewicz 1980, s. 225; Cnotliwy, Leciejewicz, Łosiński 1983, s. 226).

Michał Parczewski zwrócił uwagę, że płaskodenna odmiana (typ II) tej grupy naczyń należy do najstarszych inwentarzy wczesnośredniowiecznego wyposażenia kulturowego, chociaż spotykamy ją także w środkowych

¹ Obecnie opracowuję materiał zabytkowy pochodzący z badań w Klenicy, przeprowadzonych latem 1962 r. przez Adama Kołodziej-skiego.

TABLICA IV Zawada, stan. 1, pow. zielonogórski. Gliniane talerze typu II (1–6) oraz nieokreślonego typu (7–11).
 1, 3, 4 — obiekt 1; 2 — obiekt ; 5 — obiekt 2; 6 — obiekt 7; 7 — obiekt 1; 8 — obiekt 11; 9–11 — obiekt 7.
 Rys. S. Kalagate

TABLICA V Zawada, stan. 1, pow. zielonogórski. Gliniane talerze typu I. 1 — powierzchnia stanowiska; 3–5, 7–10 — obiekt 1; 2, 12–14 — obiekt 7; 6 — obiekt 14; 11 — obiekt 8; 15 — obiekt 11. Rys. S. Kałagate

fazach wczesnego średniowiecza (Parczewski 1982, s. 70). Natomiast forma o dnio w kształcie wycinka kuli jest nieco młodsza i pojawia się głównie w dorzeczu środkowej i dolnej Odry dopiero od VII wieku (Parczewski 1989, s. 34). Według E. Dąbrowskiego w północnej części Środkowego Nadodrza i Pomorza talerze gliniane pojawiają się w IX wieku, natomiast w Polsce południowej już w V–VII/VIII wieku (Dąbrowski 1999, s. 54). Datowanie talerzy z Zawady muszą oprzeć na analizie ceramiki pochodzącej z tego stanowiska. Kontekst z jakiego pochodzą fragmenty talerzy glinianych, każe je umieszczać pomiędzy drugą połową IX a pierwszą połową X wieku. Na podstawie analizy ceramiki można stwierdzić, że w Zawadzie dominują naczynia dwustożkowate lub o zaokrąglony załomie brzuśca, zdobione dookólnymi listwami plastycznymi (typ Tornow lub zbliżone) oraz ceramika typu Menkendorf. Wydaje się, że stanowisko w Zawadzie jest jednym z „najbogatszych” w Polsce pod względem występowania talerzy glinianych. Nieco mniejsze nasycenie, ale też znaczące, odnotowałem w pobliskiej Klenicy. Najprawdopodobniej takie nagromadzenie tego rodzaju zabytków jest zjawiskiem o charakterze lokalnym, zaistniałym gdzieś w czasie pomiędzy drugą połową IX a pierwszą połową X wieku.

Reasumując powyższe, można stwierdzić, że:

- ze względu na formę wydzieliłem trzy podstawowe typy talerzy;
- wszystkie fragmenty były wykonane z jednego kawałka gliny, techniką ugniatania, bez użycia koła garncarskiego;
- jako główną domieszkę schudzającą masę garncarską, z której następnie lepiono talerze, stosowano w ilościach małych i średnich tłuczeń i tłuczeń z piaskiem o ziarnistości najczęściej 0,5 mm;
- nie odnotowałem dodatniej korelacji pomiędzy grubością stosowanej domieszki schudzającej a grubością lepionego naczynia;
- zdecydowanie z większą dbałością i starannością opracowywano powierzchnię wewnętrzną niż powierzchnię zewnętrzną;
- odciski traw na powierzchni zewnętrznej mogły być niezamierzonym skutkiem powstałym w procesie suszenia naczynia, co udowodniłem dzięki przeprowadzonemu eksperymentowi;
- z dużym prawdopodobieństwem można przyjąć, że talerze nie były wykorzystywane w bezpośrednim kontakcie z ogniem.

LITERATURA

Białęcka F., Jasiewicz E.

1980 *Ceramika wczesnośredniowieczna ze stan. 4 w Biskupinie*, „Slavia Antiqua” t. 27, s. 209–230.

Corpus...

1985 *Corpus Archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der DDR (7. Bis 12. Jahrhundert)*, red. J. Herrmann, P. Donat, t. 4, cz. 1 i 2, Berlin.

Dąbrowski E.

1969 *Sprawozdania z działalności Działu Archeologicznego Muzeum Okręgowego za lata 1965–1967*, „Silesia Antiqua” t. 11, s. 290–307.

1975 *Zagadnienie początków Świebodzina*, „Zielonogórski Zeszyty Muzealne” t. 5, s. 73–80.

1999 *Obraz gospodarki wczesnośredniowiecznych Słowian Zachodnich w poglądach nauki niemieckiej i polskiej*, „Rocznik Lubuski” t. 25, s. 35–67.

- 2006 *Funkcje obronne przejść w rejonie ujścia Bobru za pierwszych Piastów*, [w:] *Archeologia w studiach nad najstarszymi dziejami Krosna*, red. M. Magda-Nawrocka, A. Nawoj-ska, J. Szymczak, Krosno Odrzańskie, s. 81–98.
- Dymaczewska U.
1970 *Ceramika wczesnośredniowieczna z Santoka, pow. Go-rzów Wlkp.*, „*Slavia Antiqua*” t. 16, s. 145–241.
- Hliczerówna Z.
1967 *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Jaskanis D.
2003 *Przyczynek do badań nad problematyką występowania wczesnośredniowiecznych talerzy na obszarze Polski*, [w:] *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, red. M. Du-linicz, Lublin–Warszawa, s. 431–439.
- Kaczkowski M.
1975 *Próba chronologicznej klasyfikacji ceramiki z VI i VII wieku w okolicach Głogowa*, „*Zielonogórski Zeszyty Muzealne*” t. 5, s. 43–72.
- Kałagate S., Magda M.
1994 *Sprawozdanie z badań wykopaliskowych na osadzie wczesnośredniowiecznej w Zawadzie, gm. Zielona Góra*, „*Śląskie Sprawozdania Archeologiczne*” t. 35, s. 329–338.
- Kempke T.
1984 *Starigard/Oldenburg Bd. II. Hauptburg der Slawen in Wagnien. Die Keramik des 8.–12. Jahrhunderts*, Neumünster.
- Kołodziejski A.
1966 *Badania archeologiczne Muzeum Ziemi Lubuskiej*, Zielona Góra.
- Kostrzewski J.
1962 *Kultura Prapolska*, wyd. III, Poznań.
- Krüger B.
1967 *Dessau-Mosigkau. Ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbegebiet*, Berlin
- Lepówna B.
1968 *Garncarstwo gdańskie w X–XIII w.*, Gdańsk.
- Müller A von, Müller-Mučí K. von, Nekuda V.
1993 *Die Keramik vom Burgwall in Berlin-Spandau*, Berlin
- Parczewski M.
1982 *Plaskowyz Głubczycki we wczesnym średniowieczu*, Warszawa–Kraków.
1988 *Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Wrocław.
1989 *Żukowice pod Głogowem w zaraniu średniowiecza*, Głogów.
- Szczecin...
1983 *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*, red. E. Cnotliwy, L. Leciejewicz, W. Łosiński, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

ZUSAMMENFASSUNG | Frühmittelalterliche Tonteller aus der Fundstelle 2 in Zawada, Kreis Zielona Góra

Während der Ausgrabungsarbeiten im Jahre 1991 wurden 77 Fragmente von Tontellern gewonnen. Es ist auch bekannt, dass es aus den in den 60-er Jahren geführten Untersuchungen weitere 16 Gegenstände von diesem Typ stammen. Der Erhaltungszustand der meisten Exemplare ist nicht zufrieden stellend. Das sind hauptsächlich kleine Fragmente, die keine Grundlage für die Bestimmung ihres ungefähren Durchmessers geben.

Nach der durchgeführten Analyse können wir feststellen, dass drei Grundtypen von Tellern ausgesondert wurden; alle Fragmente waren aus einem Tonstück ohne Anwendung der Töpferscheibe hergestellt; als Hauptbeimischung wurden in kleinen und mittleren Mengen der Grus und Grus mit Sand von der Körnung von 0,5 mm angewandt; die Stärke der angewandten Beimischung hatte

keinen bedeutenden Einfluss auf die Stärke des geformten Gefäßes; der Verarbeitungsgrad der Innenfläche war unvergleichbar besser als der der Oberfläche; der Grasabdruck an der Außenoberfläche konnte eine unbeabsichtigte Folge sein, die bei dem Gefäßtrocknen entstanden ist.

Die die Teller begleitende Keramik erlaubt, die Chronologie der Fundstelle für die Hälfte des 9./11./12. Jahrhunderts zu bestimmen, wobei sich das Tellervorkommen in der ersten Besiedlungsphase schließt, die auf den Zeitraum der Mitte des 9.–10. Jahrhunderts fällt.

Übersetzung von Danuta Orlowska-Guzikow